

УДК 658:005.922.1:33

Баланюк І.Ф.,
д-р екон. наук, професор, завідувач
кафедри обліку і аудиту
Максимиук М.М.,
аспірант*

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”, Івано-Франківськ

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department
of accounting and auditing,
Maksymiuk M.M.,
postgraduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University, Ivano-Frankivsk

SYSTEMIZATION AND SUBSTANTIATION OF INDICATORS OF ASSESSMENT METHODS OF ECONOMIC SECURITY LEVEL AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Загострення конкуренції та глобалізація зумовлюють необхідність нових підходів до економічної діяльності. Результатом застосування наукових підходів для подолання названих загроз стало використання поняття “економічної безпеки”. Враховувати можливий негативний вплив зовнішніх та внутрішніх чинників економічних систем необхідно на різних рівнях економіки. Окрім вертикальної диференціації складових економічної безпеки враховують і горизонтальний рівень, а саме галузеву спрямованість. Зважаючи на специфічність та неоднозначність категорії “економічна безпека” та “загрози економічній безпеці”, саме галузевий поділ виступає як вагома основа для суттєвого рівня практичності та наукової обґрунтованості результатів.

Особливо актуальною економічна безпека є для підприємств аграрного сектора. Для більшості сіл сільськогосподарські підприємства є основним джерелом робочих місць та соціального відтворення, а аграрний сектор в цілому формує 17-18 % ВВП України, і потенціал його технологічного розвитку є великим [1]. Економічна активність будь-якого підприємства, як складної соціально-економічної системи, повинна ґрунтуватися на принципах економічної безпеки, особливо в мінливих умовах очікуваних змін, існування загроз як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що робить необхідним розроблення сучасної практичної методики оцінювання економічної безпеки підприємств, особливо з врахування специфіки діяльності в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метою проведення оцінки будь-якого економічного коефіцієнта є формування висновку про ступінь його відповідності і прийнятності у відношенні до загальноекономічних тенденцій та цілей діяльності суб'єкта. Економічна безпека також розглядається як якісна складова характеристика діяльності певного економічного агента та також може бути предметом оцінки. Ряд вчених запропонували свої методики оцінки рівня економічної безпеки, а саме Г. В. Козаченко та С. П. Міщенко (досліджували механізм забезпечення економічної безпеки підприємств), Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна та О. О. Бородіна (робили акцент на фінансовій складовій економічної безпеки), Н. Є. Гришко (обґрунтував особливості економічної безпеки машинобудівних підприємств), Т. Г. Васильців та В. М. Геєць (розробляли підходи до оцінки економічної безпеки на різних рівнях). У процесі їх аналізу визначено, що переважна більшість запропонованих методик оцінки економічної безпеки підприємств “можна розділити на дві групи: ті, що пропонують оцінювати рівень економічної безпеки підприємства загалом, переважно з використанням евристичних, тобто експертних методів, або використовувати однакові показники для всіх складових оцінки економічної безпеки, та ті, що пропонують окремо розглядати певні складові економічної безпеки підприємства, а

* Науковий керівник: Баланюк І.Ф. – д-р екон. наук, професор

потім інтегрувати та зводити оціночні показники до кінцевого, остаточного значення” [2]. Методикам на основі певних експертних оцінок (перша група) притаманні обмежені можливості щодо кількісної оцінки, що виключає чіткість та однозначність висновків, зокрема щодо існуючих недоліків і загроз. Методики другої групи через їх громіздкість та універсальність складно використати для об'єктивної оцінки рівня економічної безпеки підприємств. У зв'язку з цим виникає потреба в інших підходах до вибору критеріїв оцінки рівня економічної безпеки.

Тому актуальним є питання перегляду існуючих методик та їх вдосконалення як за критеріальними і галузевими ознаками, так і за рівнем практичної значущості та вірогідності використання результатів.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація та узагальнення існуючих наукових підходів та методик вивчення й оцінки економічної безпеки на мікрорівні з метою обґрунтування найбільш актуальних та практично значущих показників діяльності підприємств у галузі сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого трактування поняття “економічна безпека”. Така різносторонність підходів породжує неоднозначності теоретичного трактування та обмежує практичне застосування і формування чітких результатів. Так, наприклад, В. Ю. Халіна пропонує трактування економічної безпеки, як “складової динамічної системи, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз”. Разом з тим “основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності ... є... попередження кризових ситуацій” [2]. Тобто роль економічної безпеки у наведеному вище визначенні враховано не повністю.

Запропоноване визначення, на нашу думку, потребує уточнення та доповнення, адже:

– з даного визначення залишається незрозумілим, складовою чого саме чи з чого складається дана система;

– автор вказує виключно своєчасність мобілізації ресурсів, не звертаючи увагу на їх загальну повноту чи достатність, адже ресурси будь-якого підприємства є обмеженими;

– неоднозначним вважаємо трактування поняття “раціонального використання” і більш точним та доречним використання терміну “ефективного використання”.

За основу подальшого дослідження використаємо таке визначення: “економічна безпека підприємства – це загальний комплексний показник системи діяльності підприємства, що характеризує результат минулої його діяльності щодо ефективності використання всіх його наявних та потенційних ресурсів, реальний стан його економічної незалежності і конкурентоспроможності та відносний рівень захищеності від можливих в майбутньому внутрішніх та зовнішніх загроз” [3, с. 250]. Зважаючи на вищенаведене, основним завданням оцінки економічної безпеки підприємства має стати визначення слабких сторін діяльності конкретного суб'єкта, чинників, що можуть суттєво впливати на діяльність підприємства та його відносні показники, формуючи загальний негативний висновок. Тому основними завданнями економічної безпеки будуть визначення й оцінка ступеня основних загроз діяльності підприємства.

Враховуючи особливості практичного трактування категорії безпека як стану захищеності від загроз [4] та факт її адаптації до економічних потреб, справедливим буде припущення, що оцінка економічної безпеки буде носити бінарний характер, тобто виражатися виключно 2 показниками – задовільна та незадовільна. Такий підхід потребує визначення загальноприйнятого рівня, або ж мінімального переліку чинників та їх характеристик, що можуть слугувати основою та підґрунтям для формування таких висновків. Проте практичне формування такого переліку чи рівня критичних значень показників є неможливим з огляду на глобальність та обмежену передбачуваність економічного середовища. Тому метою оцінки економічної безпеки не може бути висновок про відповідність певному переліку критеріїв, що пояснюється насамперед необхідністю використання відносних оцінок та індивідуальністю і неповторністю характеристик кожного підприємства зокрема.

С. Міщенко для оцінки рівня економічної безпеки пропонує використовувати інтегральний показник економічної безпеки на основі ринкової вартості підприємства та економічної захищеності його капіталу. При цьому використовуються показники:

– оціночна вартість підприємства з позиції економічної захищеності його капіталу;

– скоригована середньорічна вартість майна підприємства;

– темп зміни чистих активів та зміни рівня капіталізації прибутку;

– темп зміни рівня ризику функціонування підприємства та зміни показника ліквідності балансу

[5, с. 106-129].

Перевагою та недоліком вказаної методики виступає використання поняття ринкової вартості, яке одночасно є його перевагою і малоефективним в умовах нерозвинутого фондового ринку, які притаманні сучасній Україні та аграрному сектору зокрема.

Г. Козаченко, В. Пономарьов та О. Ляшенко пропонують визначати рівень економічної безпеки

підприємства на основі достатності бруто-інвестицій, при чому достатність інвестицій прирівнюють до реінвестованого прибутку, накопичень минулих років та амортизаційних відрахувань [6, с. 156]. Згідно до вказаної методики показники відносної ефективності діяльності не відіграють важливої ролі.

Групою науковців в складі Ф. Євдокимова, О. Мізіної та О. Бородіної пропонується використовувати систему бальних оцінок на основі використання системи показників та їх рейтингів [7, с. 6]. Використання подібного принципу, який ґрунтується на нерівнозначності показників у визначеній їх сукупності, пропонує Н. Є. Гришко [8, с. 67]. Вчений вводить групування показників та їх нормування в межах сукупності значень.

Разом з цим на наведеному вище прикладі визначення поняття прослідковується, що економічна безпека не може бути визначена якимось єдиним показником, а повинна постійно знаходитись в динаміці і відповідати глобальним та конкурентним тенденціям на ринку, на території регіону та в інших економічних вимірах. Спірним є значення вагових коефіцієнтів, які використовуються у визначенні ступеня впливу певних показників на загальний рівень економічної безпеки.

З огляду особливості використання категорії “безпека” та її попереджувальному характері – “забезпечення економічної безпеки вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, метою функціонування якої є своєчасне виявлення і запобігання небезпекам і загрозам” [9, с. 192], – можна припустити, що рівень економічної безпеки підприємства не може бути виражений виключно як єдиний показник чи якісна характеристика, а повинен передусім вказувати на недоліки та слабкі сторони діяльності підприємства, та певною мірою характеризувати максимально можливий негативний вплив конкретного негативного фактору (чи їх сукупності при високій вірогідності), а не бути чітко зваженою характеристикою, що показує певне співвідношення стійкості, ефективності та ризиковості діяльності підприємства.

Подібний підхід використовується також і при оцінці вірогідності банкрутства підприємства, проте є дещо вужчим за переліком основних критеріїв та їх значень. Так, наприклад, достатній але не високий у порівнянні з конкурентами рівень рентабельності не може бути суттєвою загрозою при оцінці вірогідності банкрутства, та має бути суттєвим негативним чинником при оцінці рівня економічної безпеки, вираженим у недоотриманні прибутку підприємством.

Зосереджуючись на питанні виключно економічної безпеки, визначатимемо її складові з точки зору функціонального підходу та, виходячи з наведеного визначення, пропонуємо виділяти у відповідності три складові щодо оцінки та групування впливових даних та показників, а саме: ефективність діяльності; стан підприємства як системи; рівень захисту від потенційних загроз. Опираючись на наведені переваги та недоліки перерахованих методик, можемо запропонувати підхід до оцінки економічної безпеки, який враховуватиме три групи показників, що відповідають трьом напрямкам забезпечення економічної безпеки, а саме:

- ефективність діяльності;
- стан підприємства як виробничої системи;
- рівень захисту від загроз.

Рівень наукового вивчення кожної з запропонованих складових економічної безпеки високий – так, наприклад, науковцями запропоновано значну кількість методик прогнозування і оцінки фінансового стану та попередження негативних тенденцій [10, с. 21], найбільш небажаною з яких є загроза банкрутства. З метою визначення найбільш вагомих і об’єктивних показників необхідно розглянути теоретичні напрацювання і погляди провідних вчених. А. С. Коваленко здійснив спробу систематизації моделей прогнозування банкрутства та визначення матриці показників [11, с. 97], які становлять теоретичну основу такої систематизації, сформувавши її на основі найбільш популярних та практично значущих методів. На основі такої систематизації доцільно провести групування показників-індикаторів (коефіцієнтів) за частотою їх використання та запропонувати загальний критерій їх співвідношення на основі відношення до першочергових значень, а саме абсолютних економічних даних, що відображаються у фінансовій та статистичній звітності підприємств (табл. 1).

Більшість сучасних методик формується на основі оцінки фінансової та статистичної звітності з подальшим аналізом фінансових показників. Формулюючи висновки конкретно щодо сільськогосподарських підприємств, А. С. Коваленко зауважує, що “діагностика банкрутства українських сільськогосподарських підприємств потребує підлаштування до особливостей їх функціонування, а також комбінації декількох типів моделей задля їх вищої достовірності” [11, с. 98].

Отже, з точки зору попередження банкрутства, основними показниками пропонуємо використати:

- достатність оборотного капіталу;
- доходність і прибутковість;
- достатність власного капіталу.

Важливим аспектом всіх вищенаведених показників є порівняння їх до величини активів підприємства. Питання об’єктивної оцінки та відображення вартості специфічних активів, притаманних аграрній сфері, – земельних ресурсів – також потребує більш глибокого вивчення. Також необхідно враховувати, що ефективність та надійність розрахунків значною мірою залежить від повноти та якості

початкових даних, відсутності помилок та ціленаправленого свідомого коригування певних показників фінансової та статистичної звітності, податкової оптимізації.

Таблиця 1

Систематизація показників, що використовуються при визначенні ймовірності банкрутства

№	Показники	Методика розрахунку										
		Альтмана	Спрінгейта	Таффлера	Ліса	Бівера	Р-модель	Сайфуддінова, Кадиков	Савицької	Терещенка	Пареная, Домана	Донцова, Никифорова
1.	Оборотний капітал/Активи	+	+		+	+		+		+	+	7
2.	Виручка від реалізації/Активи			+			+			+	+	4
3.	Дохід від реалізації/Активи	+						+	+			3
4.	Чистий прибуток/Активи				+						+	2
5.	Власний капітал/Активи							+			+	2
6.	Нерозподілений прибуток/Активи	+			+							2
7.	Операційний прибуток/Активи	+			+							2
8.	Власний капітал/Позиковий капітал	+			+							2
9.	Прибуток до оподаткування/ Короткострокові зобов'язання		+	+								2
10.	Рентабельність власного капіталу						+	+				2
11.	Чистий прибуток/Виручка від реалізації								+			1
12.	Фінансовий леверидж					+						1
13.	Валовий прибуток/Дохід від реалізації						+					1
14.	Прибуток до оподаткування та виплати %/ Активи		+									1
15.	Прибуток від реалізації/Активи		+									1
16.	Поточні активи/Зобов'язання			+								1
17.	Поточні активи/Активи			+								1
18.	Дохід від реалізації/Авансований капітал						+					1
19.	Чистий прибуток/Інтегральні витрати						+					1
20.	Коефіцієнт забезпечення власним капіталом						+					1
21.	Робочий капітал/Активи						+					1
22.	Робочий капітал/Оборотні активи							+				1
23.	Активи/Зобов'язання								+			1
24.	Коефіцієнт поточної ліквідності						+					1
25.	Валовий прибуток/Активи							+				1
26.	Чисті грошові потоки/ Зобов'язання								+			1
27.	Виробничі запаси/Дохід від реалізації								+			1
28.	Чистий прибуток/Сума короткострокових та довгострокових зобов'язань									+		1
29.	Оборотні активи/короткострокові зобов'язання									+		1
30.	Оборотні активи/ Сума короткострокових та довгострокових зобов'язань									+		1
31.	Оборотні активи/Необоротні активи										+	1

Джерело: сформовано на основі 10, с. 97.

Дотримуючись запропонованого визначення поняття економічної безпеки, наведемо перелік даних, що характеризують конкретну складову економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та є специфічними для рослинництва, тобто відображають та враховують специфіку галузі. Врахуємо суть поняття стану підприємства як економічної системи, зокрема використання

ресурсів в сільському господарстві. Тобто стан використання підприємством його ресурсів, а відповідно і дієвої системи, що будуть відображати:

- врожайність в абсолютному вимірі;
- врожайність в грн/га – з врахуванням загальної собівартості виготовленої продукції;
- повну собівартість продукції;
- співвідношення повної та виробничої собівартості;
- структуру витрат.

Загальним результатом, який відобразатиме і характеризуватиме підприємство (підприємства) як систему буде співвідношення отриманого результату у вигляді готової продукції, її собівартості і структури.

Визначивши як підприємство мобілізувало та використало наявні в нього ресурси та отриманий проміжний результат, варто проаналізувати наступну логічну дію – ефективність його роботи, що буде виражатися в тому, наскільки ефективною була діяльність, враховуючи те, як підприємство змогло реалізувати свою продукцію та який кінцевий результат отримало з огляду на співвідношення витрат і доходів. Тому ефективність діяльності виражатимуть показники:

- прибутку на одиницю площі угідь;
- дохідності та рентабельності;
- співвідношення виготовленої та реалізованої продукції – в грошових та у натуральних показниках;

- співвідношення дохідності / кількості працівників / загального фонду оплати праці.

Висновки з проведеного дослідження. З метою використання переваг та зменшення впливу недоліків різних методик та підходів до визначення рівня економічної безпеки пропонується використовувати механізм оцінки економічної безпеки, який включатиме такі групи показників, що відповідають трьом напрямкам забезпечення економічної безпеки: ефективність діяльності (що може відображатись показниками прибутковості чи рентабельності), стан підприємства як виробничої системи (показники врожайності) та рівень захисту від загроз (достатність власних та оборотних коштів).

Перспективи подальших досліджень повинні бути направлені на вдосконалення оцінки активів сільськогосподарських підприємств, що значно впливає на показники ефективності їх діяльності, та, відповідно, на систему оцінки загалом. Потребує подальшого розвитку механізм врахування взаємовпливу перерахованих показників та врахування їх динаміки та можливих похибок.

Література

1. Агросектор формує 17-18 % української економіки – Гройсман. URL: <https://economics.unian.ua/agro/2338678-agrosector-formue-17-18-ukrajinskoji-ekonomiki-groysman.html> (дата звернення 10.01.2018).
2. Халіна В. Ю. Методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2014/v1/NV-2014-V1_22.pdf (дата звернення 12.01.2018).
3. Баланюк І. Ф. Максимюк М. М. Сутність економічної безпеки підприємства. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1-2. С. 246-251.
4. Безпека – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпека> (дата звернення 12.01.2018).
5. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством». Донской гос. техн. ун-т. Ростов н/Д: [б. и.], 2004. 197 с.
6. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
7. Євдокимов Ф. І. Мізіна О. В., Бородіна О. О. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства. *Екон. пр. ДонНТУ. Сер. екон.* Вип. 47. Донецьк: Вид-во ДонНТУ, 2002. С. 6-12.
8. Гришко Н. Є. Формування оціночних параметрів складових економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. №1 (48). С. 65-69.
9. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємства у ринковій економіці. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 190-195.
10. Aziz M., Dar H. Predicting corporate bankruptcy – where we stand? *Corporate Governance Journal*. 2006. Vol. 6, No. 1. P. 18-33.
11. Коваленко А. С. Методичне забезпечення прогнозування ймовірності банкрутства підприємств сільського господарства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, Т. 3. С. 94-99.

References

1. "The agricultural sector forms 17-18% of the Ukrainian economy – Groisman", available at:

<https://economics.unian.ua/agro/2338678-agrosector-formue-17-18-ukrajinskoji-ekonomiki-groysman.html> (access date January 10, 2018).

2. Khalina, V. (2014), "The methodical approach to the assessment of the level of economic security", available at: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2014/v1/NV-2014-V1_22.pdf (access date January 12, 2018).

3. Balaniuk, I. and Maksymiuk, M. (2016), "Essence of economic security of the enterprise", *Innovative economy*, no. 1-2, pp. 246-251.

4. *Bezpeka* [Security], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпека> (access date January 12, 2018).

5. Mishchenko, S.G. (2004), "The system of economic security of the organization", diss. ... candidate econ sciences, Rostov-on-Don, Russia, 197 p.

6. Kozachenko, H., Ponomarov, V. and Liashenko, O. (2003), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of enterprise: the gist and mechanism to providing], monograph, Libra, Kyiv, Ukraine, 280 p.

7. Evdokimov, F., Mizina, O. and Borodin, A. (2002), "Generalizing assessment of the financial component of economic security", *Scientific Papers of Donetsk National Technical University*, Donetsk: DonNTU, Vol. 47, pp. 6-12.

8. Hryshko, N. (2013), "Formation of the estimated parameters of the economic safety components of the machine-building enterprise", *Bulletin of socio-economic research*, no. 1, pp. 62-69.

9. Mishchenko, S.P. (2011), "Conceptual aspects of economic security companies in a market economy", *Marketing and Innovation Management*, no. 2, pp. 190-195.

10. Aziz, M. and Dar, H. (2006), Predicting Corporate Bankruptcy - Where Do We Stand?, *Corporate Governance Journal*, Vol. 6, No. 1, pp. 18-33.

11. Kovalenko, A. (2015), "Methodical provision of prediction of the probability of bankruptcy of agricultural enterprises", *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 3, Vol. 3, pp. 94-99.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2018 р.

УДК 330.131.7

Кораблінова І.А.,
канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри
управління проектами та системного аналізу,
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова

«ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ» ЯК ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ КОМПАНІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Korablinova I.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral student at the department
of project management and systems analysis,
Odessa National Academy of Telecommunications
named after A.S. Popov

«DIGITAL TRANSFORMATION» AS A SOURCE OF RISK COMPANIES IN MODERN CONDITIONS

Постановка проблеми. Ідея «цифрової трансформації» охопила сьогодні думки мільйонів людей з наукового та ділового середовища. За останні декілька років у світ вийшли тисячі наукових публікацій, оглядів та звітів від практикуючих експертів, які присвячені різним аспектам «цифрової трансформації» компаній, освітніх організацій та ін. В Україні інтерес до цієї теми був активізований у 2016–2017 роках у межах знайомства з європейськими програмами та стратегіями розвитку (зокрема, «Digital agenda for Europe», «Industrie 4.0» (Німеччина) та ін.).